

Олимпиада-2022

Күндү олимпиада кыттыылааба!

*Эйигин өрөспүүбүлүкэтээби олимпиада түмүктүүр түһүмэбэр кыттан
эрэргинэн эбэрдэлиибит! Бу үлэбэ ситиһини бабарабыт!*

А чаас

Дорбоон үөрэбэ

1. Бүтэй дорбоон өрө, төттөрү, хардарыта дьүөрэлэһиитин сөп түбэһиннэр (1 баал)

	Өрө	төттөрү	хардарыта
бытырыыстар	+		
чуорааннар	+		
сүүрэллэр		+	
хотуурдар	+		
көтөллөр		+	
төрөппүт			+

*бытырыыстар, чуорааннар, хотуурдар - өрө дьүөрэлэһии,
сүүрэллэр, төттөрү - төттөрү дьүөрэлэһии,
төрөппүт – хардарыта дьүөрэлэһии*

2. Таба суруллубут тылы бул (1 баал)

А. манан

Маѡан

Б. Маарыын

Мааѡыын

Мааѡын

Баарыын

Маайыын

баарыан

3. Доржоон ханнык уларыйыылар баарын ый (1 баал)

чобулуннуу

Хоруйа:

1. кыарабас аһабас доржоон түһүүтэ
2. бүтэй доржооннор өрө дьүөрэлэһиилэрэ
3. **бүтэй доржоон түһүүтэ, аһабас доржооннор силлиһиилэрэ**
4. киэн аһабас доржоон кыарабаһынан солбуллуута

4. Аһабас доржоон силлиспит тылын бул (1 баал).

Талах кэтэбэр, күөх от быыһыгар сэрбэллэн туран кыысчаан күлэр.

А. кэтэбэр

Б. быыһыгар

В. кыысчаан

5. Бүтэй доржооннор дьүөрэлэһиилэрин ый (1 баал)

<i>дьүөгэлэспит</i>	өрө дьүөрэлэһии
<i>иилиммит</i>	хардарыта дьүөрэлэһии

Хоруйа:

1. *дьүөгэлэспит* – өрө дьүөрэлэһии
2. *иилиммит* – хардарыта дьүөрэлэһии

Лиэксикэ

6. Тыл суолтатын быһаар (1 баал):

тэбэнэттээх

А. Сир аата

В. Мэник-тэник киһи

Б. Кистэлэннээх

7. Былыр ыраахтаабы былааһын сабана түүлээбинэн төлөнөр нолуок, түһэн.

Хоруйа: дыһаах

8. VI-VIII үйэлэргэ олоро сылдыбыт түүр норуоттара суруйан хаалларбыт суруктарын тылын былыргы түүр тыла диэн ааттыбыт. Бу соруудахха былыргы түүр тылыттан бэриллибит тылларга сахалыы тылбааһын талан туруоран биэр. (1 баал)

jǵrāk	күрдьэх
kǵrgak	сүрэх
ju	игии
эгү	сууй

Хоруйа:

jǵrāk – сүрэх

kǵrgak – күрдьэх

ju – сууй

эгү – игии

9. Хоһоонно омоформалар бэриллибиттэр. Үөскээбит төрүтүнэн олохторун быһаар (1 баал)

Былатыан! Дойдугар бокулуон ууруобум,

Эн хаампыт кырыскын ууруобум,

*Уонна, дьэ, тыа, алаас **сыттанан** (А),*

*Сытыабым күөх оту **сыттанан** (Б). (В.Власов)*

<i>А</i>	<i>үөскээбит олох</i>
<i>Б</i>	<i>төрүт олох</i>

Хоруйа:

А – төрүт олох (сыт + лаа + н + ан)

Б - үөскээбит олох (сыттан + ан)

Морполуогуйа

10. Этииттэн тардылаах аат тыллары булан ый.

Өр көһүппүт, ахтыбыт доборун уһун айантан эргийбит ахсым табаларын биһилэх чуорааннара алаас унуор чугдааралларыгар дуу?

А. доборун

Б. табаларын

В. доборун, табаларын, чуорааннара

11. Бэлиэтэммит тыллар ханнык саҥа чааһа буолалларын суруй. (1 баал)

<...> *субу сэмэйдик* сибигинэйэр *сиккиэртэн* <...> *үөскээбит* курдук.

субу	аат туохтуур
сэмэйдик	туохтуур
сибигинэйэр	аат тыл
сиккиэртэн	сыһыат
үөскээбит	солбуйар аат

Хоруйа:

Субу – солбуйар аат

Сэмэйдик – сыһыат

Сибигинэйэр – аат туохтуур

Сиккиэртэн – аат тыл

Үөскээбит – туохтуур

12. Бэлиэтэммит тыллар хайа саҥа чааһа буолалларын быһаар. (1 баал)

Сааскы сарайтан күн **СЫРАЙБЫТЫГАР** муус бытырыыстар тонг килэнгэ түһэн үлтү ыстанан **КЫЛЫГЫРЫЫЛЛАРЫГАР** дуо?

А. Аат туохтуур

Б. Сыһыат туохтуур

В. Тус туохтуур

Г. Үлүбүөй туохтуур

13. Тыхы үтүктэр туохтууру ый (1 баал):

Сааскы сарайтан күн сырайбытыгар муус бытырыыстар тон килэнгэ түһэн үлтү ыстанан кылыгырылларыгар дуо?

А. сырайбытыгар

Б. түһэн

В. ыстанан

Г. кылыгырылларыгар

14. Састаабынан ырыты сөптөөх барыйаанын тал (1 баал):

кэпсэллэригэр <

А) кэпсэл + лэр + (и)гэр

Б) кэпсээ + л + лэр + э + гэр

В) кэпсэл + лэр + э + гэр

Г) кэпсэллэр + (и)гэр

15. Ханник сыһыары бэлиэтэммитин ый (1 баал).

Сүүрдэллэригэр < сүүр + Т + эр + лэр + э + гэр

А) билигин ааспыт кэм сыһыарыыта

Б) дыһайар туһайыы сыһыарыыта

В) туохтуур үөскүүр сыһыарыыта

16. Үөскээбит олохтоох тыллары бул (1 баал).

А. көбөркөй

Б. сэрбэллэн

В. туорааһынна

Г. суруйсубут

17. Сөптөөх ырытыыны тал (1 баал):

Ол эрэн босхонноон төрөөбүт Мүлдьүттэн АТЫММЫН. (Семен Данилов)

А. атыммын < атын + мын

Б. атыммын < атын + (ы)м +(ы)н

В. атыммын < атын + бын

18. Бэриллибит тыл хайа сага чаага буоларын ый (1 баал):

Харабым САБЫЛЛА турара.

А. тэнгэ сыһыат туохтуур

Б. аат туохтуур

19. Этиигэ аат туохтуурдары ый (1 баал):

Өр көһүппүт, ахтыбыт доборунг уһун айантан эргийбит ахсым табаларын биһилэх чуорааннара алаас унуор чугдааралларыгар дуу?

А. көһүппүт

Б. ахтыбыт

В. эргийбит

Г. чугдааралларыгар

Д. ахсым

Е. унуор

Синтаксис

20. Бэлиэтэммит тыл хайа этии чилиэнэ буоларын ый. (1 баал)

*Уол олус сылайан, **ТАҢАСТЫЫН** утуйбут.*

А. толоруу

Б. сиһилии

21. Бу – тэнийбит этии. (1 баал)

Ытаама, тапталлаах доборуом, мин кэлиэм.

А) Оннук

Б) Суох

22. ТЫЛ СИТИМИН ҮЙ (1 баал):

итинник уйаржаабытын

А. салайыы

Б. сыстыы

В. сөпсөһүү

Г. тардыы

23. Сурук бэлиэтин туруор. (1 баал)

Холобура (1) диэн эттэххэ (2) ол киһи сөбүлэхимизэн сөп.

А. тириэ

Б. соппутуой

В. туох да турбат

Хоруйа:

1 – туох да турбат

2 – соппутуой

24. Сурук бэлиэтин туруор (1 баал):

Биирдэ тойоммунуун (1) бу Киргизэлэй абатыныын (2) үрэххэ оҕолоох эһэбэ түбэспиппит.

А. тириэ

Б. соппутуой

В. туох да турбат

Хоруйа:

1 – соппутуой

2 – соппутуой

25. Этии арааһын үй (1 баал):

Ону умнаһа кыайан уйумуна, сибэкки хонгуйан охтон барар.

А. Буолуу БХЭ

Б. Толоруу БХЭ

В. Төрүүт БХЭ

26. Этии арааһын ый (1 баал):

Ыт үрэр сангата иһиллибитэ. (РК АО)

А. Толоруу БХЭ

Б. Быһаарыы БХЭ

В. Судургу этии

Г. Туһаан БХЭ

27. Баһылатыылаах холбуу этии салаа чааһын арааһын быһаар (1 баал):

А. Мин сибилегин ытаан марылыырым буоллар, эн күлэн ордьороннуонг этэ (АА)	1. Туһаан салаа этии
Б. Олонхо сымыйата төһө да биллэрин үрдүнэн, бары тыл ууһугар тартаран хааллылар (ЭЭ)	2. Толоруу салаа этии
В. Халлаан сылуйарын кэтэһэбин.	3. Утарар болдьох салаа этии
Г. Нарыйа сылайбыта биллибэт.	4. Болдьох салаа этии

Хоруйа:

А. Мин сибилегин ытаан марылыырым буоллар, эн күлэн ордьороннуонг этэ
(АА) – Болдьох салаа этии

Б. Олонхо сымыйата төһө да биллэрин үрдүнэн, бары тыл ууһугар тартаран
хааллылар (ЭЭ) – Утарар болдьох салаа этии

В. Халлаан сылуйарын кэтэһэбин. – Толоруу салаа этии

Г. Нарыйа сылайбыта биллибэт. – Туһаан салаа этии

Тыл култуурата

28. «Мисс Обаяние» диэн аат сахалыы хайдах буоларын ый (1 баал):

А. “Мисс Обаяние” аат (бэйэтинэн хаалар)

Б. “Мисс Абайаанныйа” аат

В. «Ис киирбэх кыыс» аат

В. «Өс киирбэх кыыс» аат

29. Эдьийин кэргэнэ эйиэхэ ким буоларый? (1 баал)

А. күтүөт

Б. күтүө

30. «Балыгы ыраастаа» диэн ситим сөптөөх дуо? Сөптөөх барыйаанын тал (1 баал):

А. Сөптөөх. Бэйэтинэн хаалар

Б. Сыһа. Сөптөөбө – «балыгы хатырыктаа»

В чаас

1. Бэлиэтэммит тыллары састаабынан ырыт (**10 баал**):

Толоруу холобура: ойуулатан < ойуу + лаа + т + ан

ойуу – тыл олоҕо, аат тыл

-лаа – туохтуур үөскүүр сыһ.

-т – дьаһайар туһайыы сыһ.

-ан – урут сыһыат туохтуур сыһ.

1. Махтанабын маннык тыйыс Сиргэ түспүт **СЭРЭБИЭЙБЭР** (Семен Данилов)

2. Ынах **МАНҢЫРАҤАН**, сылгы кистэһэн, киһи кэпсэтэн билсэр. (өс хоһ.)

3. Поэттар бэйэбит билэбит: Түбүккэ сааспыт **САРБЫЛЛАР**. (Семен Данилов)

4. Утары көрбүтү Улуу остуруоктарга **УГУТАЛЫЫ** тураллар эбит. (А.Е.Кулаковскай "Ойуун түүлэ")

5. Халымаба **КӨҤҮӨХПҮТҮТТЭН** ыла кинини көрө иликпин.

Сэрэбиэйбэр < сэрэбиэй + (и)м + эр

Сэрэбиэй– тыл олоҕо, аат тыл

-(и)м – тардыы 1 сир.с.

-эр – сыһыарыы түһүк с.

Мангыраһан < мангыраа + с + ан

Мангыраа – тыл олоҕо, туохтуур, соруйар к., 2 сир.

-с – холбуу туһаайыы сыһ.

-ан – урут сыһ.туохтуур сыһ.

Сарбыллар < сарбый + лын + ар

Сарбый – тыл олоҕо, туохтуур, соруйар к., 2 сир.

-лын – атынтан туһаайыы сыһ.

-ар – билинни кэм сыһ.

Угуталыы < ук + (у)талаа + ыы

Ук – тыл олоҕо, туохтуур, соруйар к., 2 сир.

-(у)талаа – төхтүрүтэлиир көрүн сыһ.

-ыы – тэннэ сыһыат туохтуур сыһ.

көһүөхпүтүттэн < көс + үөх + бүт + (ү)ттэн

көс – тыл олоҕо, туохтуур, соруйар к., 2 сир.

-үөх – билинни кэмнээх аат туохтуур сыһ.

-бүт – тардыы 1 сир., элб.ахс.с.

-(ү)ттэн – таһаарыы түһ.с.

2. Сиинтэксистии ырыт (этии чилиэнинэн ырыт, сана чаастарын суруй, этии тиибин ый, ситиминэн ырыт, сурук бэлиэтин быһаар) **(20 баал):**

<...> *оһох чанчыгар, Ыстапаан ойоҕо Даайа <...> уот сырдыгар эрин этэрбэһин абырахтыы олороро <...>* (А.И. Софронов, “Куоратчыт”)

<...> оһох чанчыгар, Ыстапаан ойоҕо Даайа <...> уот сырдыгар эрин этэрбэһин абырахтыы олороро <...> (сэһэн, судургу, икки састааптаах, тэнийбит, толору)

Оһох – аат тыл

Чанчыгар – аат тыл

Ыстапаан – анал аат

Ойобо – аат тыл

Даайа – анал аат

Уот – аат тыл

Сырдыгар – аат тыл

Эрин – аат тыл

Этэрбэһин – аат тыл

абырахтыы – тэнгэ сыһ.туохтуур

олороро – туохтуур

Даайа _____ олороро – сөпсөһүү, 3 сирэй, 1 ахс.

Абырахтыы _____ олороро – сыстыы, тыл бэрээдэгэ

Этэрбэһин _____ абырахтыы – салайыы, туохтуу түһүк

Эрин _____ этэрбэһин – тардыы, -э сыһ.

Сырдыгар _____ абырахтыы – салайыы, сыһыарыы түһүк

Уот _____ сырдыгар – тардыы, -а сыһ.

Ойобо _____ Даайа – сыстыы, тыл бэрээдэгэ

Ыстапаан _____ ойобо – тардыы, -о сыһ.

Чанчыгар _____ олороро – салайыы, сыһыарыы түһүк

Оһох _____ чанчыгар – тардыы, -а сыһ.

С чаас

Софрон Данилов кэпсээнин аах. Тылын-өһүн, уус-уран ньымаларын ырытан, суруйааччы сатабылын арыйарга холон. Тыл ханнык ньымалара айымньыны этигэн, тыыннаах онороллорун тиэкис гына сааһылаан суруй (филологический анализ текста). (40 баал)

100-150 тыллаах буолуон сөп.

Кыысчаан күлэр

Талах кэтэбэр, күөх от быһыгар сэрбэллэн туран кыысчаан күлэр. Биэстээх-алталаах кыысчаан. Лэппилибит баттахтаах, тобугун үрдүнэн ырбаахы сыыстаах, атах сыгыннах. Аһаҕас этин бүтүннүүтүн күн уота хараарыар диэри сиэбит.

Үүт манан үрүмэччи сибэккигэ түһэр. Мас түүтүнүү чэпчэки, кыракый үрүмэччи. Ону умнаһа кыайан уйумуна, сибэкки хонкуйан охтон барар. Оччоҕо үрүмэччи сиргэ тийиэхчэ буолан иһэн, өрүһүнэн, өрө сапсынан тахсар. Сап саҕаттан өрүһүнэр. Ол ахсын кыысчаан күлэр. Намчытык. Ыраастык. Чабылыччы.

Туохха холоухха сөбүй ити күлүүнү? Сааскы сарайтан күн сырайбытыгар муус бытырыыстар тон килэннэ түһэн үлтү ыстанан кылыгырыылларыгар дуо? Суох. Өр көһүппүт, ахтыбыт доҕорун уһун айантан эргийбит ахсым табаларын биһилэх чуорааннара алаас унуор чугдааралларыгар дуу? Ити чахчы кэрэ – ол эрэри атын. Эгэлгэ өгнөөх таас кыһалаах кытылларыгар бигэнэн, үрэх быһый долгуннара кылыбырайа сүүрдэллэригэр дуо? Ким билэр...

Бу күлүү субу күөх ньаассын оттон, субу сэмэйдик сибигинэйэр сиккиэртэн, ити түгэбэ биллибэт мэндээрэр халлаантан, ол күлүмүрдүү сырайар күнтэн бэйэлэриттэн үөскээбит курдук. Бу күлүү итилэр намчы тыныныларыгар, итилэр кэрэ саналарыгар, итилэр кичэл кэпсэллэригэр дылы.

Кыысчаан күлэр. Нарыннык. Сырдыктык. Дьэнкирдик.

Күл, кыысчаан!

Күл, күөх отун быһыгар сэрбэллэн туран.

Аан дойдуга итинник күлүү эрэ иһиллэрэ буоллар!